

**ИДИОЛЕКТЪТ НА ДИОНИСИЙ ДИВНИ – ПРЕВОДАЧ
НА ХОМИЛЕТИЧНИЯ ЦИКЪЛ ЗА СЕРАФИМИТЕ
ОТ СВ. ЙОАН ЗЛАТОУСТ (ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ
И ТЕХНИКИ НА ПРЕВОД)**

ТЕОДОРА ИЛИЕВА

ТРАКИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ – СТАРА ЗАГОРА

ilievat_@abv.bg

Публикацията разглежда езикови маркери, ключови за шрихиране на творческия профил на почти непроучения средновековен преводач от Кефаларевския манастир йеромонах Дионисий Дивни. Основните принципи и техники на превеждане (пословен, поморфеман, буквален, свободен, адаптивен превод) и грешките в превода са важен индикатор за авторския почерк; за влиянието на атонската преводаческа традиция върху предвтимиевски текстове; за отношението на книжовника Дионисий Дивни към гръцкия оригинал; за изящното му умение да претворява на среднобългарски книжовен език витиеватия реторичен стил на кападокийския велик отец св. Йоан Златоуст.

Ключови думи: среднобългарски хомилетичен текст, идиолект, структурно еквивалентен превод, свободен превод, адаптивен превод

**DIONYSIUS DIVNI'S IDIOLECT IN THE TRANSLATION OF THE
HOMILETIC CYCLE ON THE SERAPHIM BY ST. JOHN CHRYSOSTOM
(BASIC PRINCIPLES AND TECHNIQUES OF TRANSLATION)**

TEODORA ILIEVA

TRAKIA UNIVERSITY – STARA ZAGORA, BULGARIA

ilievat_@abv.bg

The article examines the linguistic markers which are of key importance to sketching out the profile of an almost unstudied medieval translator from the Kefalarevo monastery, hieromonk Dionysius Divni. The basic principles and techniques of translation (word-for-word, morpheme-for-morpheme, literal, free, adapted translation) along with translation errors are indicative of the author's style, the influence of the Mount Athos translation tradition on pre-Euthymius texts, Dionysius Divni's attitude to the Greek original, as well as his exquisite ability to translate to the Middle Bulgarian literary language the ornate rhetorical style of the Cappadocian great church father St. John Chrysostom.

Keywords: Middle Bulgarian homiletic texts, idiolect, semantic and structural equivalence, free translation, adapted translation

Хомилетичният цикъл от шест слова с общо название „За серафимите“ (нататък Срф) – обект на това изследване, е част от сборник със Златоустови слова, онасловен *Маргарит*, едноименен с гръцкия си първоизточник (Μαργαρίται βιβλίον, Λογὸί μαργαρίται, οἱ Μαργαρίται τοῦ Χρυσόστομου). Той има богата текстологична традиция и широка трансмисия – създаден е във Византия през X век, преведен е на среднобългарски книжовен език вероятно от ерудирания книжовник Дионисий Дивни около средата на XIV век и е преписван многократно в Сърбия, Русия, Румъния. Преводаческите подходи на Дионисий Дивни са мултиплицирани в десетки ръкописни сбирки или са подложени на частична редакция в други вариации на книга *Маргарит*¹.

Славянската версия на книга *Маргарит* се характеризира с относително устойчив състав, като най-древните копия на Дионисиевия превод включват 30 хомилии с екзегетическо, догматико-полемично, нравствено и аскетическо съдържание: 6 слова за непостижимото (против аномеите), 6 слова против юдеите, 6 слова за цар Озия и серафимите, 5 слова за богатия и бедния Лазар, 3 слова за Давид и Саул, 4 слова за Йов. А. Горский и К. Невоструев, А. Пересветов-Мурат (Pereswetoff-Morath 2002) и др. изказват известни съмнения относно Златоустовото авторство на последните четири слова.

Повечето сбирки, характеризирани като сръбска редакция на Дионисиевия *Маргарит*, са компилативни, съдържат части от старобългарска и сръбска версия. А. Сергеев посочва седем ресавски ръкописа (Сергеев/Sergееv 2006).

В Русия² сборникът се преписва паралелно с други, също нравоучителни по съдържание свитъци от слова, най-вече на св. Йоан Златоуст, получили названията Андриатис, Жемчужная Матица, Златоструй, Златоуст, Золотая матица, Золотая цепь, Измарагд, Тържественик и др. Руската версия на *Маргарит* се различава от среднобългарския протопревод и ръкописната му традиция преди всичко в съдържателен аспект. Запазени са четири типа руски сборници според съдържанието и структурата им: първият тип включва 26 съчинения (без 4-те слова за Йов); вторият тип – 30 и съответства на среднобългарската книга *Маргарит*; третият тип – 35 текста, а четвъртият тип – 44 текста.

Съществува още един, по-късен частичен славянски превод от гръцки на книга *Маргарит*, извършен от румънския книжовник митрополит Доситей, който през 1691 г. превежда в Полша 14 Златоустови хомилии (няколко от тях влизат в състава на *Маргарит*). Днес в Румънската Академия на науките се съхраняват около 70 техни преписа (Popescu 2001: 6, Răscu-răgiu 2011: 125).

Проучването, чиито резултати са представени в настоящата публикация, се провежда по най-ранния известен български препис – F.I.197, РНБ³ (СРБП 2009: 113–118) на славянския превод на книга *Маргарит* от третата четвърт на XIV в., дело на йеромонах Дионисий Дивни. Корпусът „За серафимите“ е разположен от л. 130 до л. 168. Сбирката е известна с две названия в критическите издания на гръцкия си източник – *In illud: Vidi Dominum homiliae* (CPG 4317) и *Homiliae VI in Oziam seu de Seraphinis* (Dumontier 1981).

Предмет на анализ са принципите и техниките на превод, прилагани от преводача в Срф. Те се установяват посредством няколко лингвистични индикатора, ключови за шрихиране на творческия профил на книжовника: предаването на сложните думи; фреквентността на гръцизмите; предаването на гръцкия членуван инфинитив и на причастните конструкции; превода на риторични фигури и тропи; запазването/нарушаването на славянския словоред; интерполациите; забелязаните грешки в превода. Посочените езикови особености паралелно с лексикални показатели като *haph legomena* (Илиева/Иlieva 2019), редки думи (Илиева/Иlieva 2016a), неологизми, оказионализми, съотношение кирилometодиевизми – преславизми, полисемантична лексика, както и морфологичната архаизация, могат да бъдат основа за лингвотекстологично изследване на *Маргарит* в съпоставка с текстове, за които има културно-исторически и филологически предположения и основания за атрибутирането им като преводи на йеромонах Дионисий Дивни.

Целта на изследването е да се очертае идиолектът на кефаларевския преводач, да се състави своеобразна лингвистична експертиза, която би могла да послужи при идентификацията на анонимни предевтимиевски преводни творби.

В Срф книжовникът преводач се придържа стриктно към съдържателната и стилистичната рамка на Златоустовите слова и рядко излиза извън нея.

Два са основните принципи на превод, които характеризират творческия почерк на Дионисий. Първият е доминиращ, характерен за атонските преводи, възприет и от Търновския книжовен център. Той поставя книжовника в широкия контекст на разпространената преводаческа практика и представлява прецизно репрезентиране на гръцката подложка, възпроизвеждане на езиковите и стилистичните специфики на оригинала, съблюдаване на правилото за количествената идентичност (Тасева, Йовчева/Taseva, Yovcheva 1995: 27) чрез пословен и поморфеман превод. Вторият преводачески принцип е добавъчен, спомагателен, кумулативен и включва: отклоняване от нормите; използване на адаптивен или свободен превод, улесняващ възприемането на жанрово и концептуално усложнения текст; стремеж да се използват славянски лексикални еквиваленти и рядко да се допускат гръцки заемки (това важи и за терминологичната лексика, въпреки че Дионисий Дивни рядко избягва утвърдени термини); спазване на особеностите на славянския синтаксис и др. Явният стремеж да не се

ἀναίρεσιν... ὑπόθεσιν πγνινομένην... ψθχὴν ἀμαρτοῦσαν... τὴν σαρκα κολαζομένην – Вндѣ ли о҃ста мѣъуѡца нъ вещь въпнѡжѡ, вѣдѣ ли законѣ ѡдшев-ленъ ѡбноснмъ. вѣдѣ ли ѡбануенѣ ѡвѣходѡще, вѣдѣ ли мнѣтѣ, мнѣта ѡлѣтѣ, вѣдѣ ли мжкж наказанїа вннж выважѡж, вѣдѣ ли дшж съгрѣшажѡж, нъ пльть мж-чнмж 150б.

1.2. Гръцкият членуван инфинитив се предава последователно с иже + инфинитив. Не се наблюдава разлика в транспонирането на контактено и дистантно разположения член от оригинала. Старобългарският словоред обикновено калкира гръцкия: τὸ πεινῆν σωματικῆς ἐστὶν εὐεξίας σημεῖον, ... τὸ λόγων ἐρᾶν – іакоже во ѐже ѐ алѣкатн тѣлеснаго доврѡнмѣньства· тако нъ ѐже слѡвесь жєлатн 130а; τὸ... λαμβάνειν – ѐже во по εἶςογ нашемоу πρηѣматн κησᾶ 140а; Τί οὖν ἐστὶ τὸ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ. Тὸ πᾶσαν ἐντολὴν ἀποπληροῦντας φόβῳ καὶ συστολῇ ταυτην κατεργάζεσθαι, τὸ συντετριμμένη καρδίᾳ καὶ τεταπεινωμένῳ νοῖ τὰς ἰκεσίας προβάλλεσθαι. Καὶ οὐ μόνον δουλεύειν ἐν φόβῳ, ἀλλὰ καὶ ἀγαλλιᾶσθαι ἐν τρόμῳ – Ὑπο οὐγο есть ѐже работатн гвн съ страхомъ· ѐже въсѣкж заповѣдъ нсплнѣжѡшнмъ, съ страхомъ нъ съпрѡтанїемъ тжъ съдѣловатн· ѐже съ съкроушенѣмъ сѣцемъ нъ смѣренѣмъ о҃гомъ, молѣвы прѣлагатн· нъ не тѣѡїа работатн съ страхомъ гвн· нж нъ радѡватн сѡ съ трепѣтомъ 136б–137а.

1.3. Членувани именни и причастни конструкции, в които гръцкият определителен член е предаден чрез относителното местоимение иже, юже, яже: ὁ τὸ τάλαντον ἐμπιστευθεῖς – ἐλѣма нъ ѡнъ нже таланѣтъ въсѣренъ вывын не іако пльть прннесе таланѣ 130б, τὴν ἀπὸ τῆς φυσικῆς...ἀνάγκην – нмать ѡже ѡ ествѣта похѡтѣкнїа нжкж 154б, τὴν πρὸς αὐτὸν διαλεξίω – ннже ѡстав-лъшнмъ ѐже къ немюу весеѡдованїе 143а.

1.4. Калкиране на гръцкия словоред дори когато се нарушава обичайният славянски синтактичен узус: Ὡδίνει γὰρ ἕκαστος ὑμῶν, εὖ οἶδ' ὅτι, τῆς ἱστορίας ἀκοῦσαι ἐκείνης – ѡжндаѣтъ во кжѡ вѣ доврѣ вѣмъ іако повѣсть слы-шатн ѡнж 151б.

1.5. Стилистичната орнаментика на гръцките етимологични фигури се пресъздава с аналогични славянски словесни облици: τὸ μέγιστον σφάλμα ἐσφάλησας – велнокѣ съгрѣшенїе съгрѣшншж 133б; Καὶ τὰ Σεραφїμ..τοιαύτη χαρᾶ χαίρουσιν ἐκεῖνα – Серафїмъ... таковож радѡстнж рѡжѡт сѡ ѡнн·138а; καὶ ἐτολμήθη κατὰ τοὺς ἐκείνου χρόνους τοιοῦτον τόλμημα – нъ дрѡзньжѡ вѣ въ ѡного лѣтѣхъ дрѡзньжѡтїе 160б.

1.6. Непоследователна употреба на славянското двойно отрицание – οὐς οὐδὲ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ἀγνοεῖν οἶμαι – нхѣже нн вашн любѣн не невѣдѣтн мнѡ 136а, ὥστε μὴ τῇ ῥαθυμίᾳ τῶν παιδίων ἐκπεσεῖν τι τῶν δοθέντων αὐτοῖς – іако да не невѣженїемъ дѣтѣн нспадаѣтъ ѡтѡ ѡ данннхъ нмѣ

Списъкът на думите, предаващи α-privativum в Срф, е следният:

– с префикс **вез-**:

ἀόκνως > **ВЕЗМ'КНОСТЪН'К** 13466, ἄμετρος, ἄπειρος > **ВЕЗМ'КРЪН'К** 140⁶4, ἄτοπος > **ВЕЗМ'КСТЪНО** 137a25, ἀβουλία > **ВЕЗС'В'КТИЕ** 140a13, ἀβουλῆτος > **ВЕЗС'В'КТЪН'К** 140a24, ἀτελεύτητος > **ВЕСКОНЕΥН'К**, ἀναιμάκτος > **ВЕСКР'ВЪН'К** 165624, ἀναλογία > **ВЕСЛОВЕСИЕ** 144a30, ἄλογος > **ВЕСЛОВЕСЬНО** 139612, ἄγονος > **ВЕСПЛОДЪН'К** 143618, ἀπαθῶς > **ВЕСТРАСТЪН'К** 146a20, ἀφοβία > **ВЕЗЕТРАШИЕ** 137a9, ἀναισχунτία > **ВЕСТΟΥДИЕ** 150a7, ἀναισχунτία > **ВЕСТΟΥДЪСТВО** 160629 и др.

– с формант **не-**:

ἀσφαλῆς > **НЕБЛАЗНЬНО** 163624, ἀλλότριος > **НЕВР'КЖЕНИЕ** 157⁶16, ἀμελετάω > **НЕВР'КЦИ** 133620, ἀχάριστος > **НЕВ'ЗБЛАГОД'КТЪН'К** 16767, ἀβατος/ ἀδύτος > **НЕВ'ΧΟДЪН'К** 161a8, 159⁶17, ἀστεφάνος > **НЕВ'КН'УАН'К** 153^a13, ἀγανακτήσω > **НЕГОДОВАТИ** 162^a3, ἀσάλευτος > **НЕДВНЖИМ'К** 147^a6, ἀκραῖος > **НЕДОМ'УСЛИМ'К** 132^a3, ἀμήχανος > **НЕДОУМ'КНЬН'К**, ἀπορρητον > **НЕНЗДР'ЧЕН'К** 131⁶30, ἀδιόρθωτος > **НЕНСПРАВЛЕН'К** 167⁶6, ἀδαπάνητος > **НЕИСТАЕМ'К** 134⁶19, ἀπαίδευτος > **НЕКАЗАТЕЛ'СТВОВАН'К** 146⁶9, ἀψεудής > **НЕЛ'ЖЪН'К** 142⁶4, ἀστασίαστος > **НЕМАТ'ЖЪН'К** 141^a16, ἀβουλία > **НЕНАКАЗАНИЕ** 140^a25, ἀμαθς > **НЕНАΟΥГЕН'К** 146⁶10, ἀχείρωτον > **НЕОБЛАДАЕМ'К** 149^a22, ἀνεπίστροφός > **НЕОБРАЩАЕМ'К** 140⁶17, ἀμετανόητος > **НЕПОКАИАН'К** 140⁶17, ἀπτόμενος > **НЕПΟΡΑΒΟЦИЕН'К** 149^a21, ἄστακτος > **НЕПОСТОΙΑН'К** 138^a3, ἀνυπόστατος 142^a18, ἄτακτος > **НЕС'СТАВЪН'К** 139^a5, ἄπληστος > **НЕС'П'ТЪН'К** 138^a16, ἄσβεστος > **НЕΟΥΓАСАТИ** 167^a27, ἀτελεύτητος > **НЕΟΥМ'РАТИ** 167a26, ἀσεβέω > **НЕУ'СТВОВАТИ** 132a6. Разбира се, откриват се изключения: μιάρως > **ВЕЗАКОН'К** 16762, παρέργως > **ВЕЗД'БЛЪН'К** 132a25, ἥσυχία > **ВЕЗМ'ЛЬВИЕ** 13163, καταλεφρονημένως > **НЕВР'КЖЕНИЕ** 13669, μανικὸς > **НЕНЕСТОВЪН'К** 14668, ιδιώτης > **НЕВ'КЖДА**, νυμφίος > **НЕВ'КСТИНИК'К** 163^a29, διαπορέω > **НЕДОУМ'КТИ** 153a18, νοσήματος > **НЕДЖ'ГОВАНИЕ**.

Гръцкият префикс **δυσ-** рядко се превежда с **не-**: **δυσκολία** > **НЕΟΥДОБ'СТВО** 153a25, **не οὐδὲν ἐκτιμώμενο** 154^a8 **δυσανάκλητος**. Друго негово съответствие е: **οὐ-** **δυσθήρατος** > **ОУЛАВЛАЕМ'К** 132⁶1.

Буквален превод

3. Буквалният превод е водещ в Срф. Открива се при:

3.1. Калкиране на гръцки словоредни схеми: например при **dativus possessivus**: **шесты крыль ёднномоу· н шесты крыль ёднномоу** 1646 е изпуснат глаголет **юст'к**, той липсва и в оригиналната фраза – **ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ**;

компонента композитът се характеризира със свободно предаване на семантиката на адектива στοργός ‘обичащ нежно’.

4.4. Добавяне или интерполиране на текст, липсващ в гръцкия образец: на л. 139a9 Дионисий Дивни е вмъкнал словосъчетанието на **вашъ любовъ** с контекстуално значение ‘усърдие, привързаност, духовна ревност’; на л. 150б11 изоколната конструкция е разширена с финален колон, който изгражда анадиплозис: **вндѣ ли ѿвлчєніє ѿвѣхѡдаще; вндѣ ли мнїє, мнїа ѿлѣтїє**; на л. 154а добавката на **вѣмь** е допълнително внушение за истинност – **нво тако вѣмь падєни, не оудѡвь възываємо пакы встанїє быває**; на л. 137б25 е вмъкната звателната форма **владєнъи**: **вндѣлѣ є ѿ владєнъи прѣрѣє**.

4.5. Граматично съгласуване според нормите на славянския синтаксис.

4.6. Съгласуване, възпроизвеждащо атическото – име в (среден род) мн.ч. и сказуемото в ед.ч., които Дионисий Дивни предава, използвайки славянския узус: синтактичната конструкция **ὅσα ἐστὶν** не е калкирана, а се превежда с **вѣсѣк ѣнка сѣтѣ въ немь** 138б или **ἀσώματα γὰρ ἐστὶν ὥσπερ καὶ τὸ Θεῖον** – **вєстѣлеснн бо сѣтѣ ꙗкоже ꙗ вѣтвєнє** 138б.

4.7. Адаптивен превод на еднозначна или на многозначна дума:

4.7.1. – **υπό** же... **цѣркыж двѡры желажцєи вндѣтн твѡрѡтѣ поѣскавшє нже кључѡ двѣрємь вѣрѣєнаго, къ ѡномѡу прѣхѡдаѣтѣ ꙗ млѡтѣ сѡ мнѡжнцєж ꙗ сѣребро ѣмоу дажѣтѣ ꙗко подѡтн тѣмь вѣхѡ** – ... **ὥστε δοῦναι αὐτοῖς τὴν χάριν**, **вхѡдѣ** е адаптивен превод на многозначното понятие **χάρις** ‘благосклонност, дар’ 131а;

4.7.2. – **φέρει ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἱστορίας τὸν λόγον** – **прнєсєн на начѡло врачѣства** 132а – съществителното **ἱστορίᾱ** ‘познание, изследване, разказ’ е преведено с **врачѣство**;

4.7.3. – **ὅταν γὰρ μέλλῃ ἐλπεῖσθαι τὸ θηρίον ὑμῖν** – **ѣгда оубѡ хѡщєтѣ прѣвѣннѣи вамь звѣрѣ тѣ** 152а – **θήρη** е преведено не с номинативното си значение ‘дивеч’, а с по-общото ‘звяр’.

4.8. Свободен превод на дума или на словосъчетание:

4.8.1. Гръцкият симплекс **τὸν μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ** е преведен със старобългарския композитум **срѣдограднє**.

4.8.2. Редица енокоренни лексеми се предават с двукоренни: **ἔμπορος** > **коуплѣтворєннє**, **κοσμία** > **цѣломѡдѣрѣ**, **παραγίνομαι** > **самѡпрѣхѡдити**, **τύραννος** > **вѡннѣствовѡдѣцѣ** и др.

4.8.3. Прилагателното **далъни** ‘отдалечен, надалеч, до последната степен’ е свободен превод на гръцката лексема **μακράς** ‘голяма, обемна’: **οὐδὲ γὰρ ἔμπορος μακράς μὲν ἐμπορίας στελλόμενος** – **ннже бо коупѣцѣ на далѣнѣа оубѡ коуплѣтвѡрєнѣа поснлѣемь** 135б.

4.8.4. Гръцкото съчетание $\delta\acute{\iota}\delta\omicron\mu\iota \tau\iota\mu\omicron\rho\iota\alpha\nu$ ‘давам наказание’ не е калкирано, а е преведено свободно чрез синтагмата $\delta\acute{\iota}\delta\omicron\upsilon \tau\eta\nu \acute{\omicron}\phi\epsilon\iota\lambda\omicron\mu\acute{\epsilon}\nu\eta\nu \tau\eta\varsigma \tau\omicron\iota\alpha\upsilon\tau\eta\varsigma \acute{\alpha}\nu\alpha\iota\sigma\theta\eta\varsigma\iota\alpha\varsigma$ τιμορίαν – прнѣмин длъжнѣа таковаго нечювьства кѣзнь 163б.

4.8.5. В израза $\acute{\alpha}\nu \tau\iota\varsigma \acute{\alpha}\kappa\rho\iota\beta\omega\varsigma \kappa\alpha\tau\alpha\mu\acute{\alpha}\theta\omicron\iota$ 140б модалната частица $\acute{\alpha}\nu$ за възможност не е преведена, макар че в Срф тя обикновено има еквивалент.

4.8.6. $\text{παρίσταται τις τῷ ἐπιγείῳ βασιλεῖ – прѣстоитѣ ктѣ зѣмномоу црєвн}$ 138а – местоимението $\tau\iota\varsigma$ би трябва да се предаде с нѣкѣто, а не с кѣто.

4.8.7. $\text{σὺ δὲ τῷ βασιλεῖ τῷ βασιλευόντων προσομιλῶν ᾧ φρίττοντες λειτουργοῦσιν ἄγγελοι}$ > тъѣ же вѣчюномоу црєвн прѣстож ъмоу же трєпєцѣще слоужѣ агглн 140а – елативът $\tau\omega$ басилєѣ τῷ басилєυόντων ‘цар на царете’ е изграден по персийски синтактичен модел, възприет в гръцки език.

4.8.8. Причастието περιγραφόμενος ‘неописуемият’ от израза $\acute{\omicron}$ $\mu\eta\delta\epsilon\nu\acute{\iota}$ $\tau\omicron\lambda\omega$ περιγραφόμενος е предадено с паратаксис и спрегната глаголна форма във фразата ннкакѣже ѡпнсоуѣтѣ сѣ 138б.

4.8.9. $\text{κἂν Σολομῶν ὁ σοφώτατος, κἂν ἀπάντων δικαιότερος}$ – ѡцє н ѣоломѣнь... грѣшнѣншїн 140а – в първоизточника в тази позиция е употребен антонимът δικαιότερος ‘най-праведен’. Вероятно това е грешка или преосмисляне на текста, тъй като цар Соломон извършва тежки грехове, но след горещо разкаяние и принасяне на духовни трудове достига до святост. В PG като различетене е посочена правилната дума ἁμαρτωλότερος по б други ръкописа (PG 56: 93–141).

4.9. Етимологична фигура, която не е използвана в оригинала: н долѣ краснын н блжєнын вѣзъгладшаѣтъ глѣ – $\text{κινουμένη τὸ θερπνὸν καὶ μακάρον ἐνηγεῖ μέλος}$ 135а1б.

4.10. Прецизен превод на concessivното καὶ като ѡцє н, а не като н. Тук преводачът е уловил тънкия нюанс на καὶ в подчинителна функция, а не в по-често срещаната съчинителна: $\text{καὶ μᾶς ἡμέρας τὸ διάστημα – ѡцє н ѣдногѣ днє ѣсть растоанїє}$ 163а. В предаването на израза $\text{καὶ τὰς φωνὰς ἀπάντων}$ – ѡцє н гласы нашннн ѡпнсоуѣтѣ сѣ с ‘гласовете на всички’ е регистриран специфичният concessive смисъл на καὶ 138б.

Грешки в превода

5. Забелязаните грешки са резултат от фонетично или графично сходство. Ето техен преглед:

5.1. л. 137б – $\text{Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπληρένου... μὴ γὰρ οὐκ ἤρκει διὰ τοῦ ὑψηλοῦ τὸ πᾶν σημάναι}$ – вндѣхѣ га сѣдѣща на прѣстоулѣ высѣцѣ н прѣвѣзненєнѣ... ѡсо радн высѣкоє рѣкѣ, н прѣвѣзненєноє приложн. Когато предлогът διὰ се използва с генитив, има инструментално значение, а в съчетание с акузатив изразява цел. В цитирания пасаж е употребен с инструментална семантика, но Дионисий Дивни го

превежда с ραδι (целно значение). Поради графичната близост в изписването на υ и ν е възможно да е допусната грешка – διὰ + акузатив, докато διὰ + генитив означава ‘чрез’, а не ‘за’.

5.2. л. 151623 – ἐστίασιν > ποίησιю. Гръцката лексема със значение ‘пирване, угощение’ в Срф получава противоположната семантика ‘пост, въздържание’. Това е грешка заради сходния звуков състав на ἐστίασιν и νηστεία, още повече че предходната дума завършва на ν – φανῆναι τὴν ἡμετέραν ἐστίασιν. Възможно е антонимът да е резултат от преосмисляне.

5.3. л. 138б – μηδενὶ τοῦϛ > никакже. Изходната дума означава ‘никъде’, но съществува паронимният израз μηδενὶ τροῦϛ ‘по никакъв начин’, който поражда грешка или разночетене още в гръцка среда.

5.4. л. 132a29 – множае пауче ѡ писанїихъ сѣ твѡрѣти пѡбаѣтъ намѣ – πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ τῶν Γραφῶν τοῦτο ποιεῖν ἡμᾶς χρή. Славянският вариант ‘много повече’ не отговаря на думата πόσος от оригинала, която би трябвало да се преведе ‘колкото повече’ (колнко пауче). Вторичното усиление чрез синтетична форма за степен + нареч. пауче е решение на преводача и формално е погрешно, но екзегетично е оправдано.

Изводи

Резултатите от анализа на преводаческите техники и подходи в Срф могат да се обобщят в следните заключения: доминира принципът на дословната репрезентация, моделиращ облика на хомилиите, а свободната транслация на оригинала се използва, когато трябва да се открият конотативните славянски нюанси и особеностите на славянските словообразователни модели, среднобългарските синтактични специфики, лексикалният колорит – тя обслужва пуристична езикова тенденция. Преводаческата стратегия, приложена от Теодосиевия ученик, едва ли изразява само кефаларевската художествена концепция (точното следване на първоизточника е универсално преводаческо решение, необвързано с конкретна епоха), тя е индивидуален подход на Дионисий Дивни към орнаменталната Златоустова проза и важен елемент от неговото творческо портфолио.

СЪКРАЩЕНИЯ / ABBREVIATIONS

Срф – хомилетичният цикъл „За серафимите“ от книга *Маргарит*, състоящ се от шест слова.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Не е известно кой от многобройните гръцки сборници е послужил за прототип на славянския *Маргарит* (Горский, Невоструев/Gorskii, Nevostruiev 1859: 126; Архангелский/Arhangelskii 1888: 212), тъй като все още няма обстоятелни текстологични проучвания върху гръцката версия на книга *Маргарит*.

² А. Сергеев изброява 43 руски преписа на *Маргарит*. (Сергеев/Sergeev 2003: 351–357). След проучване на поредица от описи на ръкописни колекции (повечето частни) аз регистрирах още 3 преписа на *Маргарит* и 30 сборника, в които са

включени откъси най-вече от обширната версия на *Маргарит* (Илиева/Илева 2016b: 10–11).

³ Преписът се съхранява в Руската национална библиотека, Санкт Петербург, и е от сбирката на Толстой под сигнатура F.I.197. Кратко негово описание е съставено през 1825 г. (под № 59), но в съответствие с тогавашните палеографски критерии той е бил датиран към началото на XV век (Калайдович, Строев/Kalaidovich, Stroeov 1825: 29). Уточнение на датировката правят Н. П. Лихачов (около 1370 г.) и Кл. Иванова (Иванова/Ivanova 1977: 150), а в каталога СРБП, под № 52, ръкописът е датиран към третата четвърт на XIV в. Съдържа 297 листа. Откриват се почерците на петима преписвачи.

⁴ Интерес представляват и обобщителните данни, посочени от Л. Мошински (Мошиньски/Moshin'ski 1982: 81–97) и от Л. Тасева (Тасева/Taseva 2014: 370–395).

ЛИТЕРАТУРА

- Архангелский 1888: *Архангелский, А. С.* Творения отцовъ церкви въ древне-русской письменности. Обзорение рукописного материала. Санкт-Петербург.
- Горский, Невоструев 1859: *Горский, А. В., К. И. Невоструев:* Описание славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки. Отдель – 2. Писания святых отцев. Часть 2. Писания догматические и духовно-нравственные. Москва.
- Иванова 1977: *Иванова, К.* Об уточнении времени написания некоторых славянских рукописей XIV–XV вв. – В: *Археографический ежегодник.* Москва, с. 148–152.
- Илиева 2016a: *Илиева, Т. Г.* Редките думи в съчинението „За серафимите“ от книга „Маргарит“ на св. Йоан Златоуст. – В: *Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis*, vol. 35, посветен на 70-годишнината на проф. дфн Иван Харалампиев. Велико Търново, с. 289–302.
- Илиева 2016b: *Илиева, Т. Г.* „За серафимите“ на Йоан Златоуст от книга „Маргарит“ в превод на Дионисий Дивни (Текстологични и езикови проблеми). Автореферат на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. Велико Търново.
- Илиева 2019: *Илиева, Т. Г.* Нагах legomena в корпуса „За серафимите“ от книга „Маргарит“ на св. Йоан Златоуст в превод на Дионисий Дивни. – В: *Търновска книжовна школа. Пространства на паметта*, Т. 11, 2017. Велико Търново, с. 299–315.
- Калайдович, Строев 1825: *Калайдович, К., Строев. П.* Обстоятельное описание славяно-русских рукописей, хранящихся в Москве в библиотеке тайнаго советника, сенатора, двора его императорского величества действительнаго каммергера и кавалера графа Федора Андреевича Толстова. Москва.
- Мошиньски 1982: *Мошиньски, Л.* Способы перевода греческих словообразований с отрицательной приставкой ð- в старославянской Супрасльской рукописи. – *Syrrillomethodianum*, том 6, Солун, с. 81–97.
- Сергеев 2003: *Сергеев, А.* Рукописная традиция „Дионисиевого Маргарита“. – В: *Сборник в чест на Румяна Павлова.* София, с. 351–357.

- Сергеев 2006: *Сергеев, А.* К проблеме существования сербского Маргарита. – В: *Љубав према образовању и вера у Бога у православним манастирима. Зборник изабраних радова.* Београд, с. 313–318.
- Славова 2013: *Славова, Т.* Славянският превод на Посланието на патриарх Фотий до княз Борис Михаил. София. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Спасова 2008: *Спасова, М.* Текстологичната история на славянския превод на „надгробно слово за Василий Велики“ от Григорий Богослов (в търсене на типология при лексикалната характеристика на основен превод, редактиран превод, втори превод). Първа част. – В: *Преславска книжовна школа.* Т. 10. Шумен, с. 125–164.
- Соломоновская 2005: *Соломоновская, А. Л.* Словарный состав и переводческая техника славянских ареопагитик. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Новосибирск.
- СРБП 2009: *Христова, Б., В. Загребин, Г. Енин, Е. Шварц.* Славянские рукописи болгарского происхождения в Российской национальной библиотеке – Санкт Петербург. София.
- Тасева 2010: *Тасева, Л.* Триодните синаксари в средновековната славянска книжнина. Текстологично изследване Издание на Закхеевия превод. – *Monumenta linguae slavicae dialecti veteris.* Т. 54. Weiher Verlag, Freiburg i. Br.
- Тасева 2014: *Тасева, Л.* Греческо-славянские словообразовательные эквиваленты в переводах XIV века: (префиксы $\acute{\alpha}$ -, $\acute{\alpha}\nu\alpha$ -, $\acute{\alpha}\rho\sigma$ -). – В: *Slawische Wortbildung im Vergleich: Theoretische und pragmatische Aspekte* (= *Slavica varia Halensia* 12). Halle-Wittenberg/Berlin/Münster: LIT-Verlag Dr. W Hopf, с. 370–395.
- Тасева, Йовчева 1995: *Тасева, Л., Йовчева, М.* Преводачески особености в Книга на пророк Йезекиил по ръкопис F.I.461 от Руската национална библиотека. – *Palaebulgarica*, 19, № 4, с. 40–52.
- Цейтлин 1986: *Цейтлин, Р. М.* Лексика древнеболгарских рукописей X–XI вв. София.
- CPG: *Geerard, M.* Corpus christianorum. Clavis partum graecorum. Cura et studio. M. Geerard. 1–4. Brepols–Turnhout, 1974–1987. 5. Indices. Concordantiae. Cura et studio. M. Geerard, F. Glorie, J. Desmet, 1998
- Dumortier 1981: *Dumortier, J. Jean.* Chrysostome Homelies sur Ozias SC 277. Paris.
- Naumow, Kaszlej 2004: *Naumow, A., Kaszlej, A.* Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce. Katalog. Kraków.
- Păcurariu 2011: *Păcurariu, M.* Cultura teologică românească. București.
- Pereswetoff-Morath 2002: *Pereswetoff-Morath, A.* A Grin without a Cat. Lund.
- PG 56: *Migne, J.–P.* Homiliae VI in Oziam seu de Seraphinis. – *Patrologiae cursus completes. Series graecae*, t. 56. Paris 1839, col 95–142.
- Popescu 2001: *Popescu, R.* Ioan Gură de Aur. Mărgăritare. București.

REFERENCES

- Arhangelskii 1888: *Arhangelskii, A. S.* Tvoreniia ottsov' tserkvi v drevnerusskoi pis'mennosti. Obozrenie rukopisnogo materiala. Sankt-Peterburg.
- CPG: *Geerard, M.* Corpus christianorum. Clavis partum graecorum. Cura et studio. M. Geerard. 1–4. Brepols–Turnhout, 1974–1987. 5. Indices. Concordantiae. Cura et studio. M. Geerard, F. Glorie, J. Desmet, 1998.
- Dumortier 1981: *Dumortier, J. Jean.* Chrysostome Homelies sur Ozias SC 277. Paris.
- Gorskii, Nevostruev 1859: *Gorskii, A. V., K. I. Nevostruev.* Opisanie slavianskikh rukopisei Moskovskoi Sinodal'noi biblioteki. Otdel' – 2. Pisaniia sviatykh otsev. Moskva. Chast 2. Pisaniia dogmaticheskie duhovno-nravstvennye. Moskva.
- Ilieva 2016a: *Ilieva, T.G.* Redkite dumi v sachinenieto “Seraphimite” ot kniga Margarit na sv. Joan Zlatoust. – In: *Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis*, vol. 35, Veliko Tarnovo, s. 289–302.
- Ilieva 2016b: *Ilieva, T. G.* “Za serafimite” na Yoan Zlatoust ot kniga “Margarit” v prevod na Dinosiy Divni (Tekstologichni i ezikovi problemi). Avtoreferat na disertatsiya za prisazhdane na obrazovatel'nata i nauchna stepen „doktor“. Veliko Tarnovo.
- Ilieva 2019: *Ilieva, T. G.* Hapax legomena v korpusa “Za serafimite” ot kniga “Margarit” na sv. Yoan Zlatoust v prevod na Dionisiy Divni. – In: *Tarnovska knizhovna shkola. Prostranstva na pametta*, T. 11, 2017. Veliko Tarnovo, s. 299–315.
- Ivanova 1977: *Ivanova, K.* Ob utochnenii vremeni napisaniia nekotorykh slavianskikh rukopisei XIV – XV vv. – In: *Arheograficheskii ezhegodnik*. Moskva, s. 148–152.
- Kalaidovich, Stroev 1825: *Kalaidovich, K., P. Stroev.* Obstoiatel'noe opisanie slaviano-rossiiskikh rukopisei, hraniashikhhsia v Moskve v biblioteke tainago sovetnika, senatora, dvora ego imperatorskogo velichestva deistvitel'nago kemmergera i kavallera grafa Feodora Andreevicha Tolstova. Moskva.
- Moshin'ski 1982: *Moshin'ski, L.* Sposoby perevoda grecheskikh slovoobrazovaniia s otritsatel'noi pristavkoi ð- v staroslavianskoi Suprasl'skoi rukopisi. – *Cyrillo-methodianum*, vol. 6, Thessaloniquec, s. 81–97.
- Naumow, Kaszlej 2004: *Naumow, A., A. Kaszlej.* Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce. Katalog. Kraków.
- Păcurariu 2011: *Păcurariu, M.* Cultura teologică românească. București.
- Pereswetoff-Morath 2002: *Pereswetoff-Morath, A.* A Grin without a Cat. Lund.
- PG 56: *Migne, J.-P.* Homiliae VI in Oziam seu de Seraphinis. – *Patrologiae cursus completes. Series graecae*, t. 56. Paris 1839, col. 95–142.
- Popescu 2001: *Popescu, R.* Ioan Gură de Aur. Mărgăritare. București.
- Sergeev 2003: *Sergeev, A.* Rukopisnaia traditsiia Dionisieevogo Margarita. – In: *Sbornik v chest na Rumyana Pavlova*. Sofia, s. 351–357.
- Sergeev 2006: *Sergeev, A.* K probleme sushtestvovaniia serbskogo Margarita. – In: *L'ubav prema obrazovan'yu i vera u Boga u pravoslavnim manastirima. Zbornik izabranih radova*. Beograd, s. 313–318.

- Slavova 2013: *Slavova, T.* Slavyanskiyat prevod na Poslanieto na patriarh Fotiy do knyaz Boris Mihail. Sofia, Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".
- Solomonovskaia 2005: *Solomonovskaia, A. L.* Slovarnii sostav i perevodcheskaia tekhnika slavyanskikh areopagitik. Avtoreferat disertatsii na soiskanie uchenoi stepeni kandidata filologicheskikh nauk. Novosibirsk.
- Spasova 2008: *Spasova, M.* Tekstologichna istoriya na slavyanskiya prevod na "Nadgrobno slovo za Vasiliy Veliki" ot Grigoriy Bogoslov (v tarsene na tipologiya pri leksikalnata harakteristika na osnoven prevod, redaktiran prevod, vtori prevod) Parva chast. – In: *Preslavska knizhovna shkola*. T.10, s. 125–164.
- SRBP 2009: *Hristova, B., V. Zagrebin, G. Enin, E. Shvarts.* Slavyanskiye rukopisi bolgarskogo proishozhdeniia v Rosiiskoi natsional'noi biblioteke – Sankt Peterburg. Sofia.
- Taseva 2010: *Taseva, L.* Triodnite sinaksari v srednovkovnata slavyanska knishnina. Tekstologichno izsledvane na Zakheviya prevod. – *Monumenta linguae slavicae dialecti veteris*, t. 54. Weiher Verlag, Freiburg i. Br.
- Taseva 2014: *Taseva, L.* Grechesko-slavyanskiye slovoobrazovatel'nye ekvivalenty v perevodakh XIV veka: (prefiksy $\acute{\alpha}$ -, $\acute{\alpha}\nu\alpha$ -, $\acute{\alpha}\rho\omicron$ -). – In: *Slawische Wortbildung im Vergleich: Theoretische und pragmatische Aspekte* (= Slavica varia Halensia 12). Halle-Wittenberg / Berlin / Münster: LIT-Verlag Dr. W Hopf, s. 370–395.
- Taseva, Yovcheva 1995: *Taseva, L., M. Yovcheva.* Prevodacheski osobenosti v Kniga na prorok Yezekiil po rakopis F.I.461 ot Ruskata natsionalna biblioteka. – *Palaeobulgarica*, 19, № 4, s. 40–52.
- Tseitlin 1986: *Tseitlin, R. M.* Leksika drevnebolgarskikh rukopisei X–XI v. Sofia.

✉ *Ac. dr-p Teodora G. Ilieva*

Педагогически факултет

Катедра „Езиково обучение и информационни технологии“

Тракийски университет – Стара Загора

ул. „Армейска“ 9, Стара Загора 6002, България

✉ *Assist. Prof. Teodora G. Ilieva, PhD*

Faculty of Education

Department Linguistic Education and Information Technology

Trakia University – Stara Zagora

9 Armeyska str., Stara Zagora 6002, Bulgaria

Публикувано: 31 март 2020